

به نام خدا

تاییدیه اعضای هیات داوران در جلسه دفاع از رساله دکتری

اعضای هیات داوران نسخه نهایی رساله دکتری آقای ابراهیم مشفق فر تحت عنوان "تحلیل
تداخل کارکرد دو حوزه سیاسی و نظامی و تاثیر آن در ضعف و زوال حکومت
صفوی" را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه دکتری پیشنهاد
می‌کند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱- استاد راهنما	دکتر سید هاشم آقاجری	استادیار	
۲- استاد مشاور	دکتر محمد حسن راز نهران	استادیار	
۳- استاد ناظر	دکتر عطاءاله حسنی	دانشیار	
۴- استاد ناظر	دکتر صادق آئینه وند	استاد	
۵- استاد ناظر	دکتر محمد تقی امامی	استادیار	
۶- استاد ناظر	دکتر محمد حسین منظورالاجداد	استادیار	
۷- نماینده تحصیلات تکمیلی دکتر صادق آئینه وند		استاد	

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته تاریخ ایران اسلامی است که در سال

۱۳۸۹ هـ. ق در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار

خانم/جناب آقای دکتر مسعود ششم آقا حری، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر محمدحسن راززادگان

و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب ابراهیم مصطفی غز دانشگاهی رشته تاریخ مقطع دکتری

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: ابراهیم مصطفی غز

تاریخ و امضا: ۱۳۸۹، ۹، ۱۵ خرداد

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین‌نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه می باشد، باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

دانشکده علوم انسانی

رساله برای دریافت درجه دکتری تخصصی (Ph.D)

رشته تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی

تحلیل تداخل کارکرد دو حوزه سیاسی و نظامی و تأثیر آن

در ضعف و زوال دولت صفوی

ابراهیم مشفق‌فر

استاد راهنما

دکتر سید هاشم آقاجری

استاد مشاور

دکتر محمدحسن رازنهان

آبان ۱۳۸۹ خورشیدی

تقدیم به همسر فداکارم مرضیه بهاری و فرزندان دلبندم مائده و محمدحسین که با
تحمل محنت‌ها و ریاضت‌ها در انجام آن سهیم‌اند.

سپاسگذاری

اگر نقاط قوتی در این رساله باشد، صرفاً نتیجه تلاش و فعالیت نویسنده آن نیست، بلکه عوامل متعددی در شکل‌گیری آن دخیل و سهیم اند. از استادان گرانمایه و تلاشگری که در مقاطع لیسانس و فوق لیسانس و دکتری به اینجانب نکته‌ها آموختند، تا عوامل زحمتکشی که در مراکز مختلف دانشگاهی و کتابخانه‌های محل رجوع و استفاده اینجانب بوده‌اند، بایسته قدردانی اند. ابتدایید از استادانی که حق استادی به گردن اینجانب داشتند و اکنون رخ در نقاب خاک کشیده‌اند یاد کنم، شادروانان: دکتر عبدالحسین زرین‌کوب، دکتر عبدالهادی حائری، دکتر محمدکاظم خواجه‌ویان، دکتر ابوالفضل نبئی. روحشان شاد و خدایشان رحمت کناد. اما استادان بزرگواری که این اثر را مدیون آنها هستم و بایسته سپاس‌گذاریند: از استاد گرانمایه آقای دکتر سیدهاشم آقاجری به جهت تدریس برخی دروس و راهنمایی عالمانه و صبورانه رساله صمیمانه تشکر می‌کنم و آرزوی توفیقات روز افزون برایشان دارم. همچنین از استاد بزرگوار آقای دکتر صادق آینه‌وند نیز که درس‌ها و نکته‌های ارزنده‌ای ازایشان آموختم تشکر می‌کنم خداوند بر عمر با عزتشان بیافزاید. این بزرگواران استاد اخلاق و معنویت نیز بوده و هستند. از آقای دکتر محمدحسن رازنهران به جهت مشاوره دقیق و موشکافانه رساله که سهم بسزایی در کاهش معایب و نارسایی‌های آن داشته‌اند صمیمانه سپاس‌گذارم. از آقای دکتر سیدمحمد حسین منظورالاجداد نیز به جهت تدریس برخی دروس و زحماتی که در جریان تصویب موضوع رساله کشیدند تشکر می‌کنم، خداوند بر عزتشان بیافزاید. از استادان گرامی آقای دکتر عطاءالله حسنی و آقای دکتر محمدتقی امامی که داوری رساله رابه عهده گرفتند تشکر می‌کنم. از آقای جواد عابدینی کارشناس محترم گروه که درطول دوره زحمات زیادی کشیده‌اند سپاس‌گذارم. نیز از تمام دوستان و

همکارانی که بنوعی یاریگر اینجانب بودند و عوامل دست‌اندرکار در کتابخانه‌ها و مراکز اسناد و دانشگاه‌هایی که محل مراجعه اینجانب بوده‌اند نهایت سپاسگذاری را دارم.

چکیده

هدف از تحقیق در مسئله تداخل کارکرد دو حوزه سیاسی و نظامی در عصر صفویه (۹۰۷ هجری قمری / ۱۵۰۱ تا ۱۱۳۵ هـ.ق / ۱۷۲۲ م.)، شناخت ابعاد آن و ارزیابی و تحلیل آثار و عواقب منفی و فرساینده‌اش در کارآمدی نیروی نظامی و ثبات و دوام حکومت صفوی است. به عبارتی دیگر ارزیابی سهم عوامل سیاسی در ضعف ارتش و زوال حکومت است. سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که آیا تداخل کارکرد دو حوزه سیاسی و نظامی در یکدیگر موجب ضعف ارتش و زوال حکومت صفوی است؟ بمنظور یافتن پاسخ آن با استفاده از منابع معتبر و دست اول تاریخ‌نگارانه و با استفاده از روش‌های توصیفی، تحلیل گفتمانی (کمی، کیفی و فرآیندی) و نظری (نظریات نظام پاتریموینال ماکس وبر، ساختی-کارکردی تالکوت پارسونز و عصبیت ابن خلدون)، فرضیات مزبور در بوته آزمون قرار گرفتند. ساختار سیاسی و ساختار نظامی عصر صفویه مورد بررسی قرار گرفت و اختیارات، ظرفیت‌ها، نقش‌ها و کارکردهای آنها تبیین گردید. نیز نقش تداخل مزبور در زوال دولت صفوی مدنظر قرار گرفت. تداخل‌ها به دو صورت هم‌گرایانه و واگرایانه تشخیص داده شدند. نتیجه این شد که تداخل هم‌گرایانه عامل توانمندی نیروی نظامی و ثبات و تعادل و قوت نظام حکومتی صفویه بود. اما تداخل واگرایانه به ناتوانی و ناکارآمدی نیروی نظامی و بی‌ثباتی، تزلزل و در نهایت زوال حکومت انجامید. تداخل‌های مزبور با وضعیت کلی ساختار قدرت سیاسی رابطه‌ای متقابل داشتند. یعنی هم در ایجاد تعادل در ساختار قدرت تأثیر داشتند و هم از آن متأثر می‌شدند.

کلید واژه‌ها: حوزه سیاسی، حوزه نظامی، تداخل کارکرد، ساختار نظامی، ساختار قدرت، نا

کارآمدی ارتش، زوال حکومت

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیش‌گفتار
۳	مقدمه و کلیات طرح تحقیق
۱	۱- مشخصات طرح (بیان مسئله- فرضیه‌ها- روش- نوآوری- اهمیت و ضرورت مسأله- پیشینه تحقیق)
۴	۲- تعریف مفاهیم
۱۸	۳- چارچوب نظری تحقیق
۳۲	نظریه ساختی- کارکردی تالکوت پارسونز
۳۳	نقش سیاسی ارتش در نظریه پاتریمونتالیزیم وبر
۳۶	نظریه عصب‌ابن‌خلدون
۴۰	۴- بررسی و نقد منابع و مآخذ
۴۴	منابع تاریخ‌نگارانه
۴۴	سفرنامه‌ها
۶۶	منابع اداری و دیوانی
۷۳	تواریخ محلی و تذکره‌ها
۷۴	اسناد فرامین و مکاتبات
۷۶	فصل اول: ساختار سیاسی
۷۸	بخش اول- خصلت‌های تداخل‌گرایانه ساختار سیاسی در عصر صفویه
۷۹	

۷۹ در عصر اسماعیل اول
۸۱ بعد از اسماعیل اول
۸۳ بخش دوم- ساختار رسمی قدرت سیاسی
۸۴ جایگاه شاه در ساختار سیاسی
۹۰ وکالت نفس نفیس همایون
۹۱ وزیر اعظم یا اعتماد الدوله
۹۵ صدر
۹۹ ملاباشی
۱۰۰ ایشیک آقاسی باشی
۱۰۲ بخش سوم- ساختار غیررسمی قدرت
۱۰۲ خواجه سرایان
۱۰۵ زنان حرم
۱۰۶ فصل دوم: ساختار نظامی ایران در عصر صفویه
۱۰۷ مدخل
۱۱۰ بخش اول: سیر تحولات نظامی و ساختاری ارتش ایران از مغول تا صفویه
۱۱۸ بخش دوم: تحولات ساختاری
۱۱۸ مقدمه
۱۲۰ ساخت ایلیاتی ارتش
۱۲۱ اجزاء ارتش
۱۲۲ قورچیان

۱۲۵	غلامان
۱۲۶	تفنگچیان
۱۲۹	توپچیان
۱۳۴	فقدان نیروی دریایی
۱۴۰	واحدهای مرزی
۱۴۱	نیروهای غیر رسمی
۱۵۰	بخش سوم: سلاح‌ها و تجهیزات
۱۵۰	سلاح‌ها و تجهیزات انفرادی
۱۵۳	تجهیزات سواره نظام
۱۵۴	انواع سلاح سرد
۱۵۷	سلاح‌های آتشین و تجهیزات قلعه کوب
۱۵۹	بخش چهارم: اطلاعات و عملیات
۱۶۱	اطلاعات و عملیات
۱۶۳	روش شاه اسماعیل
۱۶۵	روش شاه طهماسب اول
۱۶۷	روش شاه عباس یکم
۱۶۸	روش جانشینان شاه عباس
۱۷۲	بررسی تطبیقی
۱۷۵	بخش پنجم: آموزش نظامی
۱۷۵	انواع آموزش‌ها
۱۸۱	آموزش‌های تخصصی
۱۹۱	آموزش ساختن توپ و تفنگ و به کارگیری آنها

۱۹۳	ضعف‌ها و نارسایی‌ها
۱۹۷	بخش ششم: ساخت‌های پشتیبانی
۱۹۷	ساختار مالی
۱۹۷	منابع درآمد
۱۹۸	غنائم
۲۰۱	غارت و مصادره اموال مردمان سرزمین‌های فتح شده و شورشیان سرکوب شده
۲۰۵	مالیات‌ها
۲۰۷	نظام پرداخت‌ها
۲۰۷	اعطای تیول
۲۱۰	جیره و مواجب
۲۱۶	جایگاه اجتماعی نظامیان
۲۱۹	بخش هفتم: مهندسی رزمی
۲۱۹	قلاع و استحکامات
۲۲۵	خندق‌ها
۲۲۶	سایر اقدامات
۲۲۷	تجهیزات جابجایی نیروها از رودخانه
۲۳۰	فصل سوم: عوامل سیاسی مؤثر در کارکرد ارتش
۲۳۱	مقدمه

- بخش اول: اختیارات و کارکردهای نظامی منصب وزارت و وزراء ۲۳۲
- رابطه وزیر با حوزه نظامی در اندیشه ایرانشهر ۲۳۲
- نقش نظامی وزیر در عصر ترکمانان ۲۳۴
- اختیارات و کارکردهای نظامی منصب وزارت و وزرای اعظم در عصر صفویه ۲۳۵
- نقش نظامی ایشیک آقاسی باشی ۲۵۳
- بخش دوم: کارکردهای نظامی صاحبان مناصب دینی ۲۵۷
- مقدمه ۲۵۷
- بهره‌گیری از مقدوران عامل دین در عرصه نظامی ۲۵۸
- کارکردهای نظامی صدور ۲۶۷
- کارکرد عالمان دین در عرصه نظامی ۲۷۰
- بخش سوم: نقش و تأثیر عوامل غیر رسمی قدرت سیاسی در حوزه نظامی ۲۸۴
- مقدمه ۲۸۴
- نقش نظامی زنان حرم در عصر شاه اسماعیل و شاه طهماسب ۲۸۵
- نقش نظامی زنان حرم در عصر شاه اسماعیل دوم و شاه محمد خدابنده ۲۸۶
- نقش نظامی خواجه سرایان ۲۹۰
- فصل چهارم: کارکردهای سیاسی نظامیان ۲۹۲

۲۹۳ مقدمه
۲۹۴ بخش اول: اختیارات و کارکردهای سیاسی مناصب عالی نظامی
۲۹۴ امیرالامراء
۲۹۸ قورچی‌باشی
۳۰۰ کارکردهای سیاسی قاضی عسگر
۳۰۹ نقش سیاسی لله‌ها
۳۱۸ بخش دوم: نقش نظامیان در موقعیت‌های سیاسی
۳۱۸ نظامیان در نقش حکام ولایات
۳۵۴ فصل پنجم: آسیب‌های ناشی از تداخل کارکرد دو حوزه سیاسی و نظامی
۳۵۵ مقدمه
۳۵۶ بخش اول: آسیب‌های سیاسی
۳۶۲ سرکوبی قیام‌ها و ضعف ارتش
۳۶۹ شورش‌های نظامی
۳۷۴ بخش دوم: آسیب‌های نظامی
۳۸۷ نتایج و آثار ناکارآمدی ارتش بر اقتصاد و جامعه
۳۹۲ بخش سوم: آسیب‌های ساختاری

- ۳۹۲ ساخت ایلیاتی ارتش و آسیب‌های آن
- ۳۹۶ نارسایی‌های عوامل تشکیل دهنده
- ۳۹۹ اصلاح ساختارها
- ۴۰۰ الف- تغییر در ساختارهای اویمایی
- ۴۰۱ ب- تغییر در ساختارهای سیاسی و نظامی
- ۴۰۷ بخش چهارم: آسیب‌های اجتماعی-اقتصادی
- ۴۰۷ آسیب‌های اجتماعی
- ۴۰۸ رفتارهای غیر انسانی با دشمنان در جنگ‌ها
- ۴۱۱ ناتوانی ارتش در دفاع از مردم
- ۴۱۲ خیانت‌های نظامیان
- ۴۱۷ آسیب‌های اقتصادی
- آسیب‌های ناشی از نظامی‌گری و جنگ بر اقتصاد و جامعه و تبعات نامطلوب سیاسی بر ارتش ۴۱۷
- ۴۱۹ الف- مدیریت کاریزمایی و اقتصاد جنگی
- ۴۲۲ ب- تقابل اشرافیت قبیله‌ای قزلباش با لایه‌های متوسط و پایین جامعه
- ج- نارسایی در پرداخت حقوق و مواجب نظامیان و تبعات سیاسی-اجتماعی

آن ۴۲۵

د- تحمیلات مالی با مصارف نظامی ۴۲۷

ه- زیان‌ها و خسارات اردو کشی‌ها به مردم مناطق سرراه ۴۳۰

فصل ششم: تداخل کارکرد دو حوزه سیاسی و نظامی و تأثیر آن در ضعف ارتش و زوال

حکومت

بخش اول: دخالت‌های دوسویه ۴۳۶

نارسایی‌های ناشی از نقش مقام هماهنگ کننده دو حوزه سیاسی و نظامی ... ۴۳۷

تداخل اختیارات دو حوزه سیاسی و نظامی ۴۴۴

بخش دوم: دخالت‌های حوزه سیاسی در کارکرد حوزه نظامی ۴۴۷

اعتماد الدوله در جایگاه فرماندهان نظامی ۴۴۸

آثار نظامی سخت‌گیری‌های مذهبی ۴۵۷

نقش منجم باشی و حکیم باشی ۴۵۹

سیاست‌ها ۴۶۰

بی‌اعتبار کردن حرفه نظامی‌گری ۴۶۱

موروئی بودن مناصب نظامی ۴۶۲

- فساد اداری ۴۶۳
- اشتغالات غیر حرفه‌ای نظامیان ۴۶۵
- فراموشی سپاهیان و سپاهی‌گری در سیاست‌های کلان ۴۶۶
- محو تعصب اویمافی و ضعف ارتش ۴۶۸
- منشأ سیاسی رواج فساد و ضعف‌های اخلاقی نظامیان ۴۷۰
- ضعف‌های تاکتیکی متأثر از عوامل سیاسی ۴۷۳
- نتیجه‌گیری** ۴۸۸
- مآخذ** ۴۹۶
- پیوست‌ها** ۵۱۴
- الف- نقش سیاسی- اجتماعی ارتش در اندیشه‌های سیاسی ۵۱۵
- ب- سان و عرض ۵۲۳
- ج- تحولات ساختاری نیروهای عثمانی ۵۳۷

چکیده انگلیسی

جداول:

صفحات

جدول ۱-۲ تعداد قورچیان و قزلباشان در سفرنامه‌ها..... ۱۲۳

جدول ۲-۲ آمار غلامان..... ۱۲۵

جدول ۳-۲ آمار تفنگچیان..... ۱۲۸

جدول ۲-۴ جایگاه نظامیان در صورتبندی اجتماعی ایران..... ۲۱۷

جدول ۴-۱ فهرست حکام نظامی..... ۳۲۶

جدول ۵-۱ تأثیرات عوامل سیاسی در ناتوانی سپاه قزلباش در مقابل ازبک‌ها..... ۳۸۳

جدول ۵-۲ تأثیر عوامل سیاسی در ناتوانی سپاه قزلباش در مقابل شورش عثمانی..... ۳۸۷

مقدمه و کلیات طرح تحقیق